

Elközelgő ítélet

„Felvetődik a kérdés: a magyar történetírás miért nem ismerte fel a Stilsfi-hágótól a Trieszti öbölhöz húzó, S alakú, mintegy 600 kilométeres arcvonalon, 2000-3000 méteres hegycsúcsokon, hómezőkön, sziklafennsíkokon vagy éppen erdős középhegységben és folyóvölgyekben dúlt háború jelentőségét? Százezrek véreztek el itt, az első világháború egyik legborzalmasabb hadszínterén, köztük – az olaszokon kívül – a legnagyobb számmal magyar katonák, olyan, jobbára paraszt-honvédek, akik az Alföldről, a Csallóközből, a Bodroglóközből és más sík vidékekről származtak és életükben még sohasem láttak olyan irgalmatlan hegycsúcsokat, mint az Isonzo-fronton.”

található: az 1956 utáni évtizedek egyik legmegrázóbb, legkiválóbb dokumentumfilmjéből, Gulyás János és Gulyás Gyula 1982 és 1986 között készült, *Én is jártam Isonzónál* című alkotásából összeállított gyűjteményes kötetben, ahol Vigh Károly Mi történt a Doberdónál, az Isonzónál és a Piavénál az első világháborúban? címet viselő írásában fogalmazza meg a fentieket – erre adja meg a filmben a választ a bakalórántházi Isonzó-veterán, Nyiry László: „A magyar történelem nem úgy van megírva, mint ahogy azt a tények alapján meg lehetett volna írni.” (Emlékszem: a film legelső, 1987 februári vetítésén a Kongresszusi Központban, a Magyar Játékfilmszemlén, e mondat után percekig zúgott a lelkesült tapsvihár a teremben.)

* * *

közel négymillió katonát, 3 millió 800 ezer férfit küldött a harcterekre (köztük a magyar nemzetiségűek száma megközelítette a kétmilliót), a Magyar Statisztikai Szemle 1927. évi 7. száma szerint (idézi Novotny Tihámér az Első világháborús katonaemlékek című, a Múzsák Közművelődési Kiadó által 1987-ben megjelentetett kötetben) teljes embervesztése közel 216 ezer ember. Ha arra gondolunk, hogy csak a 10. és a 11. Isonzó-csatában Vigh Károly szerint az osztrák-magyar csapatok összesen mintegy negyedmillió ember veszteséget szenvedtek, arányában nem túl nehéz megbecsülni, hogy Magyarország teljes világháborús embervesztésének nagy része

az olasz fronton hősi halált haltakból és eltűntekből áll... És a legnagyobb megpróbáltatás még hátravan.

ok 1917 őszén októberig öt támadó hadműveletet hajtanak végre a Vallone-völgyben, az osztrák-magyar alakulatok nagyon kimerülnek ugyan, de az olaszok legfőbb részsikereket könnyelhetnek el. Ráadásul elkövetik a döntő hibát: a 11. Isonzó-csata után nem indítanak újabb támadást – kihasználva, hogy az oroszországi események hatására a keleti front megszűnt, megelőzik őket: a németekkel közösen október 24-én indított nagy offenzíva, a caporettoi áttörés – a 12., utolsó nagy Isonzó-csata – a Piaveig veti vissza az olaszokat. Olaszország 150 ezer halottat, 370 ezer sebesültet és 400 ezer hadifoglyot veszít, Udine és Belluno tartomány teljes egészében, Venezia és Treviso felerészben az osztrák-magyar egységek kezére kerül. Ez a győzelmes előrenyomulás azt is jelenti, hogy az isonzói, doberdói frontszakasz stratégiai jelentősége megszűnt, hiszen az új frontvonal immáron jó száz kilométerrel nyugatabbra húzódik... Közeledünk a végkifejlethez.

ed – óriási szerepet vállal az 1917 őszi nagy győzelemben. „A Monte San Gabriele, ez az olaszok által oly elkeseredetten ostromolt támpont döntő befolyást gyakorolt az összhelyzetre. Ha ez elesik, megint az Isonzó-front” írja krónikás. „Szörnyű nehéz körülmények között folytak itt a harcok, de a lehetetlennek látszó sikerült. A Monte San Gabriele hős védelme lehetővé tette... az áttörést.” És egy hivatalos elismerés a felsőbb parancsnokságtól: „Szentkereszthegyi Kratochvil Károly mint ezredes a 81. honvéd gyalogdandár ideiglenes parancsnoka a 11. Isonzo-csatában 1917. szeptember 16-tól október 26-ig a Monte San Gabriele védelmében bölcs, igen kezdeményező és vitéz magatartásával nagymértékben hozzájárult e fontos, az egész Isonzo-arcvonalra jelentőségteljes támaszpont megtartásához és ahhoz, hogy ezáltal a 12. Isonzo-csatában a mi támadó hadműveletünk lehetővé vált.”

Kratochvil ezért a teljesítményéért kapja meg – igaz, csak 1921-ben – a t. a. Mária Terézia-rend lovagkeresztjét. (A rend csak háborúban kifejtett tevékenység elismeréseként kiérdemmelhető, a rendszeresített rendjelek és kitüntetések között a Monarchi-

ában és a Horthy-korszakban is a legelső helyen, minden más katonai rendjelet megelőzve állt. Adományozásával automatikusan, külön folyamodás nélkül együtt járt a nemesség. Feltétele volt többek között, hogy a végrehajtott haditett legalább egy hadtestnek vagy inkább az egész harcoló hadseregnek előnyére szolgáló legyen. A haditett pontos leírásának és legalább hat szemtanú tiszt írásbeli igazolásának csatolása mellett külön folyamodni kellett a rendbe való felvételért – az erre való érdemességet egy szintén hattagú, már a rendbe felvett bizottság – a káptalan – véleményezéssel terjesztette a rend Nagymestere elé, aki végül döntött a felvételről. A lovagkereszt 6,7x16 cm nagyságú, sötétkék, fehér selyemmel és sötétkék bársonnyal bélelt díszdobozban adatott át. Kratochvilét a szakember úgy írta le: „anyaga: aranyozott bronz, mérete: 35x32 mm, szalagtartója rövid, hornyolatlan. Éremképe: a miniatűr oldalain enyhén ívelt, szélesedő szárú, hullámos végű, fehér kereszt. Kör alakú középpajzsának előlapján a fehér pályás, domború, vörös zománcmezőt fönt csillaggal elválasztott, Fortitudini feliratú, fehér gyűrű övezi. Hátdoldalán zöld babérkoszorúban Mária Terézia és férje nevének kezdőbetűiből álló monogram látható, fehér mezőben.”)

Alighanem minden korábbi és későbbi kitüntetésnél többet jelent a parancsnok számára, hogy szeretett 4-dik ezrede 1917-es harcaiért még ebben az évben két külön emlékművet is kap, San Martinónál – és természetesen a Monte San Michelén... (Ez utóbbit, a magaslat északi oldalán található emlékhelyet 1990-ben állította helyre az olasz Alpini Monfalcone Magio nevű szervezet, a San Martinóit 1994-ben tették rendbe az Alpini di Gradisca d'Isonzo e Fogliani Redipuglia nevű társadalmi szervezet jóvoltából.) Az 1917-es év legvégén alighanem azzal a jóleső érzéssel készülődhetett a háborús óév-búcsúztatóra, hogy a harcok eddigi közel három és fél esztendeje alatt azért embereivel együtt megtette, amit megkövetelt a haza, a győzelem tán nincs is oly távol – s a kifejtett óriási erőfeszítésekért, a hatalmas véráldozatokért, a töménytelen szenvedésért, a kiállott ezernyi testi-lelki gyötrelémért az elismerés, a talán jól kiérdemelt jutalom, elismerés – akár felsőbb hatalmaktól is – már nem lehet olyan messze...

És következett az 1918-as év.

* * *

Az Úr 1544-dik évében bizonyos Batizi András, újhíttű prédikátor és énekszerző befejezi terjedelmes művét, a *Meglőtt és megleendő dolgoknak históriája* című munkát. Történefilozófiai indíttatású, népnevelői célzatú biblikus világkrónika, olykor naiv bájjal, máskor

hittérítői szigorral figyelmezteti és okítja gyarló atyánkfiait. Hallgassuk csak egy kicsit:

„Azért az ítélet immár elközelgett
Mert már jobb részére az jegyek meglöttek

Nékünk az próféták nyilván megmondották
ezvilág idejét írásokban hagyták,
Sok csudák lettenek, melyek már elmúltak

Szükség az időt nekünk eloszlatnunk,
utolsó időknek csudáit értenünk”

* * *

A Monarchia számára a keleti front megszűntével nemcsak a gabonaszállítás lett biztosított Ukrajnából – a lehetőségek is szinte amerikai módra megnövekedtek. Teljes erővel az olasz frontra lehetett koncentrálni, ahol edzett, rutinos, kiemelkedő harcértékű ezredek álltak váltig rendelkezésre és minden lélektani és stratégiai feltétel adottnak látszott a végleges és végérvényes győzelemre. A dandárparancsnok Kratochvil 1918 elején tökéletesen átlátja ezt a helyzetet: most lehet a siker, a teljes győzelem komoly reményével fegyverszünetre kényszeríteni Olaszországot, s mivel a hadvezetés megkezdte egy nagy, átfogó, megsemmisítő erejű végső támadás részleteinek kidolgozását – az év első fele az aktív és igen komoly hadászati felkészültséggel rendelkező ezredesnek roppant kemény munkával telik, szinte röpködnek a hetek, hónapok. Az egykori keleti frontról rohamos ütemben csapatokat telepítenek át ide a Piavéhoz. Az új vezérkari főnök, Erdély egyik 1916-os megmentője, a Kratochvil által is nagyra tartott Artur Arz tábornok már májusban támadni akar. „Legkésőbb akkor.” Lázás tervezgetés, készülődés. Mintha csak egy, egyetlenegy dologra nem figyelnének ott a Piavénál. (Bizonyos szempontból persze érthetően.) Arra, hogy mi is történik, mi folyik ez idő alatt – oda-haza, Magyarországon.

„A februári orosz forradalom és az októberi bolsevik hatalomátvétel hatására megerősödtek a háborúellenes, szocialista erők” – vág az 1917–18-as magyarországi helyzet közepébe Salamon Konrád. Igen: a fokozódó háborús nélkülözések és a külföldi, elsősorban az oroszországi események következtében az országban már legalább tíz-tizenkét éve lapangó, a megfelelő alkalomra váró, magukat „ellenzékinek” nevező – még a parlamentben is jelen lévő – bomlasztó-züllesztő csoportok, kellő külföldi ösztönzésre, támadásba lendülnek, aktivizálódnak. Ezek – például – „a központi hatalmakkal a breszt-litovszki béketárgyalásokon tanúsított – szerintük elfogadha-

tatlan – magatartása ellen hangolták” a közvéleményt, a szociáldemokrata párt januárban tiltakozó négyüléseket szervezett a központi hatalmaknak „a forradalmi Oroszországgal” szembeni követelése miatt, 18-án általános sztrájkot szerveznek, követelve „a területszerzés és hadisarc nélküli” békét Oroszországgal. Február 13-án az Új Nemzedék fölöttébb találoan írhatta Bolsevikizmus című cikkében: „Ez a tábor a legkülönlegesebb vegyülékben mutatja be együtt a magyar forradalmiság képviselőit. Hatvány Lajos bárótól – akit Vázsonyi nevezett el cukorbolsevikinek – Jászi Oszkár, a radikális szociológus és Sándor Pálon, a radikális közúti-direktoron keresztül az Anker-közi Galileistákig mindazokat, akik más-más motívumoktól sarkallva, az oroszországi változások szelét fogják fel egyéni törekvéseik vitorláiba. – Nincs magyar bolsevikizmus! – tiltakoztak ebből a táborból Vázsonyi fenyegetéseire. Pedig dehogy nincs. Oly tipikusan magyar, helyesebben szólva oly tipikusan budapesti és magyarországi ez a bolsevikizmus, hogy semmi mással össze nem téveszthető.”

Ez a tábor most, 1918 elején úgy látja, „még nem célszerű levetni a bolsevista sátánra húzott álarcot” (Marschalkó Lajos), ehelyett egyelőre a béke, a szabadság, a humanizmus jelszavaival kell operálni, hangosan, mindent elsöprően, kitűnően meglovagolva a fokozódó háborús elkeseredést. „Egyelőre úgy gondolják a szabadkőműves páholyok, a marxista szervezetek, valamint a Galilei Kör vezetői, hogy a szabadságharcos jelszót kell felmutatni, a 48-as hagyományokkal kell elkápráztatni azt a magyar népet, amely vérzik és szenved a harctereken, de teszi ezt abban a reményben, hogy a harc végén tényleg megszabadul a k.u.k. monarchia kötelékéből.” Közben Magyarországon már negyedik hónapja folyik az ún. választójogi vita. A szociáldemokraták azt szeretnék, ha a választójogot kiterjesztenék a nőkre és a munkásság nagyobb részére, menetközben azonban egyre nyirbálódik az eredetileg demokratikus szellemű tervezet. Eredmény nincs, a képviselőház képtelen a törvény idejében történő megalkotására. A pacifista szövegek egyre erősebbek, Károlyiék befolyása nőttön-nő, a Világ, Az Est és a többi hasonló sajtóorgánus hangja egyre nekiszabadultabb, egyre gátlátalanabb.

„1918 tavaszán... alapvetően megváltoztak a nyugati nagyhatalmak és a Monarchia nemzetiségeinek hadicéljai”, szögezi le Salamon Konrád. A nyugati hatalmak mind leplezetlenebbül elismerték és támogatták az elszakadási törekvéseket és egy jól összehangolt, háromosztatú aknamunka folyt már ekkor – teljes gőzzel – az ország ellen: az antant hatalmak, a nemzetiségek vezetői és destruktív belső erők együttes ténykedése. Mindezek tükrében szin-

te természetes következmény az a nagyszabású kongresszus, amelyre április 8-án kerül sor Rómában. A résztvevők „hivatalosan” emigránsnak becézett nemzetiségi politikusok [közöttük hadifoglyok (?) is], valójában és ténylegesen azonban az Osztrák-Magyar Monarchia nemzetiségeinek vezető képviselői, a különböző nemzeti bizottságok és szervezetek, így a magyarországi román Liga Culturala és a szerb szkupstina, vagyis a parlament küldöttei. Határozatban kimondják: független állami létet kívánnak, magyarán a jövőben nem kívánnak Ausztria-Magyarország államkeretei között élni. Ezzel a nyílt elszakadási nyilatkozattal, ami egyben a római kongresszus határozata is lesz, egyetértését fejezi ki az angol, az amerikai, a francia és az olasz kormány is. (Egyébként Párizsban már január 17-e óta megjelenik a vállaltan román irredenta szellemű La Roumanie című újság, ugyanitt április 30-án megalakul az erdélyi és bukovinai románok bizottsága is.) Nagyjából ekkoriban, az örök városban tartott nagy kongresszus idejére készül el a „radikális szociológus”, Jászi Oszkár könyve: A Monarchia jövője. Ebben aztán minden benne van, ha nem is éppen tömören és olvasmányosan: „Mi nem a régi Magyarországot akarjuk fenntartani, hanem egy alapjaiban reformált Magyarországot”. (Valószínűleg ekkor veszi kezdetét a terminológia szintjén a liberálbolsevikok által máig annyira kedvelt „reformok” örökléte, amivel mindig minden újkeletű gazemberséget egészen jól el lehetett ideig-óráig leplezni. Szegény 19. századi, reformkori nagyjaink...) Egy másik idézet: „A dualizmus a németek uralmát jelentette Ausztriában és a magyarokét Magyarországon... ez a paktum a két uralkodó és a két mediatizált (a tömegtájékoztatókon keresztül közvetített, továbbadott – D. L.) nemzet között lehetővé tette, hogy a Monarchia... összes nemzetiségei... nemzeti és nemzetiségi igényeik tekintetében háttérbe szorítottassanak.” Lefordítva: az volt a baj, hogy Magyarországon a magyarok voltak túlsúlyban, „uralmon”, s netán még úgy is érezhették, hogy övék a saját országuk, hogy Magyarország tényleg a magyaroké... Más furcsaságok is történnek ezen a tavaszon: Romániával végre békét kötnek. A tárgyalások még március második felében kezdődtek és másfél hónap múlva, május 7-én írják alá az úgynevezett bukaresti békét. Az 1916 őszi óriási vereséget szenvedett román hadsereg – erdélyi betörésük után alig hat héttel csúfosan kiverik őket Magyarországról és december 7-én már Bukarestet is elfoglalják – a következő esztendőben antantsegítséggel újjászerveződik és 1918 elején megszállja Besszarábiát. Ugyanakkor a bukaresti béke értelmében az országnak csak tíz hadosztályból álló hadereje maradhatott, ráadásul egész Dobrudzsát át kell adnia Bulgáriának. (Még Magyarország területi engedménye-

ket kellett tennie: egy 5600 négyzetkilométer nagyságú, a Kárpátok gerincétől keletre és délre eső, másfél és 16 kilométer közötti szélességű sávot volt köteles átadni, stratégiai megfontolásokból, az 1916-os betörés megismétlődését elkerülendő.)

1918 tavaszának végére először romlott meg katasztrófálisan az élelmiszerellátás helyzete Magyarországon: Salamon Konrád szerint az évi gabona-termés a szükségleteknek alig több mint felét fedezte, „még a hadsereg élelmezése is válságos helyzetbe került. Az ipar nemhogy a lakosságot, de a fronton harcoló katonákat sem tudta ellátni a legszükségesebbekkel sem.”

Noha Kratochvil Károly nem nagyon tudhatja – részleteiben semmiképpen sem –, mi is zajlik odahaza, mindennek bizonyos frontbéli vetületeit persze nagyon is érzékeli. „A propaganda terjesztésének legegyszerűbb és legkedveltebb módja: a repülők által szétszórta röpcédulák voltak” írja A magyar harcos az összeomlás előtt, alatt és után című, már említett munkájában. „Többek között a magyar ellenzéki képviselők beszédeit szórták széjjel röpcédulákkal – amelyek tartalmuknál fogva alátámasztották az ellenség romboló szándékait... Károlyi Mihály kijelentette, hogy a háborút csakis a magyarságnak a sajtón végigzúgott a velőig ható vérszkiáltás: »A magyar katona ne legyen többé idegen érdekek áldozata! A magyar csapatok jöjjenek Magyarországra, hogy a fenyegetett határokat megvédjék.« Itt azonban elfelejtették már, hogy a világháború azért tört ki és a Monarchia azért ragadott fegyvert, hogy megvédje területi épségét, mert a szerbek leginkább magyar terület megszerzését tűzték ki feladatuk és így az egész egységes haderő szállt síkra a területi épségért, tehát nem idegen célokért harcolt a magyar. A propaganda mindezt azonban felhasználta, elferdítették a mi győzelmes harcjelentéseinket, az eseményeket... mindezt azért tették, hogy megrendítsék a magyar katona hitét, bizalmát, páratlan hűségét, kitartását, fegyelmét, Szétrombolják benne mindazt, ami eddig szent volt, a törvénytiszteletet is. A kényszer és a tehetetlenség – hogy a magyar katonát harcban legyőzni nem lehet –, adta ezt a bestiális eszközt az ellenség kezébe.”

„Az agitáció a háború utolsó éveiben Budapesten minden eszközt felhasznált arra, hogy a katonákat engedetlenségre bírja, izgassa és a fegyelmet aláássa” tanúskodik Szurmay Sándor is. „Élőszóval és röpcédulákkal végezték a mérgezést, mely kezdetben főképpen a budapesti laktanyákra terjedt ki. Csomagokban dobták a röpcédulákat a laktanyák udvarára. Az agitáció melegágya a Galilei Kör volt, melyet csakhamar be is zártak. Az agitátorok pedig részint a kör tagjaiból és vendégeiből, főleg pedig azon emberek soraiból kerültek ki, akiknek legfőbb érdekük az

volt, hogy a háború valamiképpen diadalmasan ne végződjék. Úgy vélték, hogy az általános forradalmi felfordulásban a háború alatt magatartásuk teljesen elmosódik és felelősségre vonásuk lehetetlenné válik. Ilyenek voltak a bujkálók, a szökevények, az ellenséghez hűtlenül átszöktek, akik az orosz forradalomban is részt vettek, azután hazajöttek, és végül olyan emberek, akik az egész háború alatt mindig megtalálták az utat és módot arra, hogy magukat törvényesen felmentessék, akik tehát az egész időt otthon töltötték és joggal félték – különösen vidéken – a visszatérő katonák haragjától. „És egy elképesztő információ: „amidőn Magyarország déli határainak és Erdélynek védelme érdekében nagymérvű csapattalások voltak, tiszt ruhába öltözött agitátorok keresték fel a csapatokat a vasúti kocsikban és a táborhelyeken, mindenütt természetesen szabadyeken és a vasúti kocsikban is, ellenük minden küzdelem meddő maradt... Egyetlen egyet sem sikerült elfogni.” És még egy fontos adalék Szurmaytól, Kratochvil igazát megerősítendő: „Nem kis kárt tettek a katonák erejében a magyar képviselőházban elhangzott beszédek és interpellációk, melyek a háborúval vagy katonai kérdésekkel voltak kapcsolatosak... biztosan és gyorsan el is jutottak a lapok útján minden katonához itthon és valami módon a lövészárkokba is... én mint honvédelmi miniszter felhasználtam a legelső alkalmat, mely kínálkozott arra, hogy a képviselőházat figyelmeztessem... 1918. július 14-én egy interpellációra felelve mondtam: „felolvasok én is egy levelezőlapot... a levegő a Ti áldásos működéstelekkel van tele. Tegnap szórták le az ellenséges repülők... a képviselőnek 29-i beszédét, kellő kommentárok kíséretében.” „És a végpont: 1918. október 26-án már nem is nagyon leplezetten gyilkosságra buzdít Az Est: „Az a sok szégyen és gyalázat, amit Tisza, Wekerle és társai a nemzet és a nép ellen elkövettek, végre maga mozdult meg, földagadt, kavarni kezdett és mint egy öklendező csatorna, kiöntötte a többi sűrű szennyel magát, a kormányt és az egész rendszert. Ezek az emberek eltűntek, de el nem tűnhetnek, el nem bújhatnak. Rajtuk a fekete-piros bélyeg, az alvadt vér színe, amivel bemocskolták magukat, amivel rájuk fogunk ismerni, amikor majd keresni fogjuk őket: feleljenek. Feleljenek az elveszett sok-sok magyar életért, a megkárosított, bosszuló Magyarorszáért.” A „bosszulás” alig öt nap múlva, 31-én estefelé, a Hermina út 35/a. (ma 42.) szám alatti Róheim-villában gyalázatosan meg is kezdődik...

Közben – már tavasz óta – egyre élesebbek, türelmetlenebbek, követelődőbbek, sőt – mondjuk ki – egyre arcátlanabbak, impertinensebbek a parlamentben a nemzetiségi képviselők. 1918 nyarának végére, miként Salamon Konrád fejtegeti, „különösen ki-

éleződött a délszláv kérdés, aminek megoldására Bécsben ismét elővették a trializmus gondolatát.” A király Tisza Istvánt bízta meg azzal, hogy próbálja tető alá hozni az ekkor már gyakorlatilag lehetetlent: győződjön meg személyesen a térség viszonyairól... Tisza szeptember 12-én indul a piavei frontról (ezredével már több mint egy éve az első vonalakban harcol) –, tárgyál Zágrábban a horvátokkal, majd kap egy üdvözlő lapot a térség viszonyait és a horvátokat valóban elég jól ismerő Horthy Miklóstól, a k.u.k. haditengerészeti parancsnokától, amelyben közlik vele: a délszláv kérdése rendezése a Monarchia számára már végképp elkésett... Ezalatt – még júniusban – megalkul a Cseh Nemzeti Bizottság, szeptemberben már teljes erővel szerveződik a majdan október 5-6-án létrejövő Szlovénok, Horvátok és Szerbek Nemzeti Tanácsa. Tulajdonképpen már majdnem minden készen áll...

t támadás. Mint nemsokára kiderül: ez lesz a Monarchia utolsó nagy offenzívája a világháborúban. A második piavei csata néven ismert ütközetsorozat váratlan és kellemetlen meglepetést hoz: részint utánpótlási hiányosságok, részint a támadást felkészülten váró olaszok szívós ellenállása miatt a piavei átkelés után az offenzíva elakad, az olaszok 18-án ellentámadást indítanak. A megáradt folyón a visszavonulás is akadozó, olykor már-már pánikszerű, a veszteségek óriásiak. 22-ére teljes a vereség. Ez a diadal pontosan azt jelentette az olaszoknak – amit nyolc hónappal korábban a caporettoi áttörés a Monarchia haderejének...

A dandárparancsnok bénultan áll a vert sereg maradványai előtt. 1914 augusztusának vége óta először fordul elő, hogy valami végezeteset, valami istenítéletszerűt tapasztal. Valószínű, hogy hadvezéri elméje rá is érezhetett az összefüggésre a zavarkeltésről szóló – bár hiányos – hazai információk, a fronton már jó ideje észrevett bomlasztási propagandakísérletek és a júniusi, vonulás lehangoló tényei között...

A látottak mintha csak fokoznák Kratochvil empátiáját, együttérzését az őt a feledhetetlen 1917. szeptember 10-i ünneplés óta váltig szerető katonái iránt. Hagyatékában külön elcsomagolva található az alábbi levél:

„Vác, 1918. augusztus 15-én
Kedves Ezredes bácsi!

Mi már egyszer Sanyival kértünk az ezredes bácsitól valamit, hogy a mi jó Apuskánkat eressze haza szabadságra. Akkor volt az amikor a mi fényképünket is elküldtük. Akkor nagyon jó volt hozzánk az ezredes bácsi és meghallgatta a kérésünket. Most is csak annyit kérünk Kedves jó Ezredes bácsi eressze

haza a mi drága jó Apuskánkat a jó Isten is megáldja ezért.

Kezét csókoljuk
Kliment Mancic és Kliment

Nyár van, 1918 nyara. Az a bizonyos, Juhász Gyula által megénekelte magyar nyár. Az utolsó. A Batizi András üzenetével érkező: „sok csudák lettenek, melyek már elmúltak.” Szeged legnagyobb poétája áll, álldogál az izzó alföldi hőségben a híd mellett a piacon, a szent Tisza partján. „Selyem felhői sápadt türkisz égnek, Bolyongó vágyak mély tüzeiben égnek.” A négy hónap múlva meggyilkolandó miniszterelnök a halálordításoktól hangos, búzló fronton nézi a derengő magyar látóhatárt. Fönn könnyörtelen egyformasággal ragyog a nap. Gonosz ellenség és nyomorúságos pusztulás a kapuk előtt. Egy 49 éves férfi valahol Olaszországban most talán éppen arra gondol, hogy lám, a sok csudák már tényleg elmúltak, idetova négy esztendeje él vad öldöklés közepette, ezer halált, kínt látott – mi lesz vele? Mi jöhet még? Csáládja nincs, családjára a 4-esek maradékai, az ország felé – érzi – ítélet közeleg. De már fel is pillant a füstből előbukkanó égre, fölöslegesen megigazgatja ruháját és a dolga után indul. Ortega y Gasset azt mondja, nagy emberek látszólagos önzése nem más, mint az az elkerülhetetlen állhatatosság, amivel annak kell cselekednie, aki életét egyetlen feladatra tette fel.

* * *

„1918 második felében mind hangosabban és erélyesebben hangzott fel a kívánság a magyar határok védelmében, hogy a magyar csapatok Magyarországon alkalmaztassanak” – erősíti meg a korábban idézettek Kratochvil is. És rögtön egy osztrák tábornok figyelmeztetésére hivatkozik, aki szerint ha a frontokon harcoló magyar alakulatok gyorsan Magyarországra sietnének, megérhetnék, hogy az ellenség esetleg hamarabb érne a haza földjére, mint az országot védelmezni akarók – ezt egyelőre oda-künn kell megakadályozni... Ne hallgassanak a magyarok a magyar Kerenszkijre (közhasznú elnevezéssel és kézenfekvő orosz analógiával ekkoriban már így hívták Károlyi Mihályt), óv az idős hadfi – mire Kratochvil: „node akit az istenek meg akarnak rontani, azt vaksággal sújtják.”

Ezt az okfejtést bizonyítja már a két évvel ezelőtti, 1916-os példa is. Akkor, a román betöréskor Erdély szent öregje, Benedek Elek emlékeztetett egy figyelmeztetésre, idézve egyik barátját, aki azt írta neki: ne hallgassatok Károlyi Mihályra, hogy tigrisek őrzik

a határt – a tigrisek idegen földön véreznek és a román hadsereg két nap alatt besétál hozzátok.

És most Károlyiék (ismét) a leghangosabbak: haza a katonákat a határok védelmére! Mindig a tolvaj kiált rablót, tudjuk.

A tigrisekről majd Kratochvil Károlynak is lesz egy-két szava. Előbb azonban nézzünk körül ezen a kora őszön a hadak tájékán. Szeptember végén-október első felében, bármilyen hihetetlen, szinte még majdnem minden úgy áll – a júniusi visszavonulás ellenére –, mint előzőleg több éven keresztül. A csapatok rendben tartják állásaikat, a magyar ezredek – ha megtépázva, fáradtabban is – mindenütt idegen földön, távol a határoktól igyekeznek biztosítani az osztrák-magyar hadsereg pozícióit. És amikor október 24-26-án a legeslegutolsó Piave-csatában jól felszerelt, hatalmas francia-angol-olasz, vagyis egyesített antant haderő lendül támadásba, szinte friss erőként veszik fel újra – ugyan hányadszorra? – a harcot. És a „hivatalos” történetírás ugyan csak annyival intézi el a dolgot, hogy az antant-hadak több helyen áttörték a frontot s a Monarchia végül békét kért – hallgassuk csak a koronatanú dandárparancsnokot: „A brassói 2. ezred, a 25-ös és a 22-es honvédek kérték elszállításukat Magyarországra. Boroevics (Svetozar Boroević, a piavei hadseregcsoport parancsnoka – D. L.) ...tudtul adta nekik, hogy a románok betörése ellen már eleve intézkedés történt – pillanatnyilag 28 zászlóalj van ott Erdély védelmére (ehhez még 12 üteg is tartozott – a Goldbach altábornagy vezette, ún. Erdély-csoportról van szó, amelyet elsősorban Beszterce-Naszód, Csík, Háromszék és Brassó megyében helyeztek el. Ez kiegészült D. L.), ez idő szerint tehát ők nem szükségeltetnek, Olaszországban vitézül és hősiesen tartsanak ki, mert a Piave mentén ugyanúgy, mint saját hazájuk határán, Magyarország szent földjét védik. A Monarchia utolsó erőfeszítése példátlanul áll a történelemben, a világ bámulatára, mint egy halálra sebzett oroszán, végső erőfeszítéssel mérte ütéseit...mindenki aggódva tekintett az olasz front felé és íme egy hihetetlen csoda történt. A közös hadsereg és a honvédség ezredei, melyekben a Monarchiának összes nemzetei és nemzetisége képviselve volt, harcolták utolsó hősi harcukat az ellenség ellen, melynek majdnem minden rohama vérbe fúlt. A 37. gyalogezred vitézül védekezett, a magyar 7. hadosztály rohamcsapata fényes harcokat vívott, a tüzéség gyönyörűen működött. Szemem láttára és megfigyelésem alapján széjjel lőtte a Pederobbénál vert Piave-hidat... a 20. honvédhadosztály frontján sok ellenséges támadást megtört és csak parancsra ment vissza – én akkor az utóvéd parancsnoka voltam és még november elején is fedeztük az Alpesekből visszamenetelő csapatokat. Emlékszem, hogy no-

vember 3-án, amikor Piave di Cadore felé mentünk, egy csoport osztrák vezérkari tiszt nagy lelkesedésben dicsőítette és ünnepelte a honvédeket.”

* * *

Kratochvil Károly hagyatékában található egy gondosan eltett újságkivágás: Hóman Bálintnak a Nemzeti Újság 1943. június 13-i számában megjelent, Történettudomány és politika című vezércikkének utolsó bekezdése. Ez áll benne: „Tudjuk jól, hogy a legtárgyilagosabb történetíró sem tud teljesen elszakadni a maga egyéni és kor-tudatától, mégis törekednie kell e hatások kiküszöbölésére, mert ha tudományát a napi áramlatoktól független nemzeti és tudományos célok szolgálata helyett korszerű politikai irányzatok és törekvések igazolására használja fel, elveszti hitelét és megingatja a történelem megbízhatóságába vetett bizalmat, képtelen lesz a múlt helyes értékelésére és a nemzeti jövő szolgálatára.”

Teljesen indokolt Vigh Károly háborús összegzése: „a hegyekben vívott két és fél éves küzdelem végül is az osztrák-magyar csapatok sokszor válságos helyzetben és nagy veszteségekkel, de megakadályozták az olaszokat hadicéljaik elérésében, abban, hogy a Dráván átkelve, Bécset elfoglalják. Ezzel szemben ellenfelüket a Piavéig szorították vissza. Felvetődik a kérdés: mi volt az oka annak, hogy az osztrák-magyar csapatok megakadályozták a túlerőben lévő olasz haderőt az arcvonal áttörésében?... Kétségtelen tény, hogy oroszánrész jutott a sikerben a magyar csapatoknak.” Végül is ugyanezt az értékelést tartalmazták Tisza Istvánnak a parlamentben október 17-én elhangzott szavai: „Én elismerem azt, amit gr. Károlyi Mihály képviselő úr tegnap mondott, hogy ezt a háborút elvesztettük. Elvesztettük, de nem abban az értelemben, hogy tovább is ne tudnánk szívós és hősi védekezést kifejteni, hogy ne tudnánk az ellenségnek a végleges győzelmet nagyon drágává tenni.” Gratz Gusztáv úgy fogalmaz: Magyarország fiai „önfeláldozóan vonultak ki a távoli harcterekre, tudatában annak, hogy ott saját hazájukat védik. Barát és ellenség egyetért abban, hogy a magyar katonák bátran és szívósan harcoltak és hogy az osztrák-magyar hadseregben náluk megbízhatóbb és vitézebb csapatok nem voltak. Újból megtették a kiváló magyar harci erények ősi hírét.” Ez volt – miként Shvoy Kálmán altábornagy összegzett – az a hadsereg, „amely soha nem lett leverve, és amely a háború végén győztesen ellenséges földön állt – elvesztette a háborút, mert anyagilag kimerülve, a bomlasztás áldozata lett.”

Mindezek után feltehető a kérdés: ilyen nagyszerű – és a bomlasztók szemszögéből: szinte remény-

telen – „emberanyag” láttán ugyan mennyi hatása lehetett a defetista-pacifista propagandának, milyen erők, mekkora elszántság és konkrét harci potenciál és véle milyen harci morál állhatott rendelkezésre akkor, midőn tényleg „sok csudák lettenek, melyek már elmúltak” s az ítélet immár elközelgett?

* * *

Október 18-án és 19-én, közvetlenül Tisza István már idézett parlamenti mondatainak elhangzása után a képviselőház román és szlovák honatyái bejelentették, hogy nemzeteik saját maguk akarják meghatározni „intézményes állami elhelyezkedésüket”, magyarán hogy új, független államokat kívánnak létrehozni, el akarnak szakadni Magyarországtól. Alexandru Vaida-Voevod kijelentette: „A magyarországi és erdélyi román nemzet nemzeti szervezete nem ismeri el a parlamentnek és a kormánynak arra való jogosultságát, hogy magát a román nemzet képviselőjének tekintse.” Egy Ferdinand Juriga nevezetű szlovák képviselő pedig „ünnepélyesen kinyilvánította a tótok önrendelkezési igényét.”

A fronton lévő csapatok hazaszállítását követelő sajtókórus is egyre hangosabb. A mételey terjed, egyre körmönfontabban, hiszen okosan kommentál Szurmay Sándor, hogy „ez minden hazájától távol lévő katonának természetes vágyát élesztette és növelte. Mindegyiknek ezer oka volt arra, hogy e kívánságot magáévá tegye. „Ráadásul e „kívánság” ravaszul és számítóan belekalkulálta számításaiba az egyszerű származású magyar népeesség soraiból tízezerszámra kikerülő legénység körében akkor még szinte kivétel nélkül meglévő, jóformán természetesnek tekinthető, erős hazafias érzést, s erre alapozva a határok veszélyeztetettségének állandó hangoztatása kitűnő érzelmi táptalajra talált és egyben összekombinálódott az otthon, a család utáni fájdalmas, ősrégi vágyódásokkal kínlódo férfiak érzelmeivel.

Október 22-én Károlyi felszólal a képviselőházban. Elmondja, hogy „a haza veszélyben van”, s kifejti, hogy „visszafojtott lázadás hangulata van az országban, ezt a hangulatot nem lehet sokáig visszatartani, mert végre is kitör az emberekből az elkéseregés.” Ezután a csehek nemzeti államának elismerését taglalta. Már 16-i megszólalásában elismerte Horvátország elszakadási jogát, azzal, hogy Fiume magyar város marad és biztosítja Magyarországot tengerhez vezető útját. Ehhez képest másnap, 23-án a lázadó horvát katonák elfoglalják Fiumét és lemond Wekerle Sándor miniszterelnök, amit IV. Károly király másnap, 24-én Gödöllőn el is fogad. Ugyanezen a napon indul meg ama legeslegutolsó támadás Piavénál... Szurmay szerint ezek a fejlemények „erősen az

ellenség javára billentették a mérleget. A küzdő hadsereg teljesen elvesztette azt az erkölcsi támaszt az anyaország részéről, amely nélkül sikeres működésről beszélni sem lehet, míg ellenségeinknél ez a támasz megvolt.” És hozzáteszi: „ezt a súlyos tételt megdönthetetlenül és annál is inkább Károlyi Mihály és pártjának teherlapjára kell könyvelnünk, mert azzal a hangzatos frázissal bolondították az egész országot, hogy egyedül Károlyi Mihály képes arra, hogy külföldi (entente) összeköttetéseinél fogva Magyarországra előnyös és gyors békét kössön. („Magyarországot csak én menthetem meg!” hirdette maga a gróf is. – D. L.) És ezt még vezető politikusok is elhitték!”

Hősünk ezalatt – is – figyeli katonáit. Ismeri őket, mint a tenyerét. Rajtuk „a fronton semmiféle csábítás, propaganda nem fogott... bíztak tisztjeikben, előljáróikban, a harcban pedig talpraesetten viselkedtek, nem fásultak el. A baj, a csábítás, a fegyelmetlenségre való uszítás hátulról jött, az ország belsejéből, ahol a propaganda inkább talajra talált... a szerencsétlen politikai viszonyok, az ellenzéki politikusok és Károlyi Mihály lázítása... szörnyű rövidlátó intézkedések a politikusok részéről lehetetlen helyzetbe sodorták az országot.”

Az eztán következő hat nap, október 30-ig, sőt tulajdonképpen a végzet többszörösen jelképes betetőződését jelentő Tisza-gyilkosság napjáig, október 31-ig – a bomlasztás, a magyarságnak és haderejének végső tönkretételét betetőző nagyszabású akció legutolsó, legnagyobb hatású előkészítő fázisa. Az addigi kormányzati erők végérvényes felbomlasztásának és eltüntetésének, a hadsereg-lezülesztés megkezdésének, a tömegek minden korábbinál intenzívebb elbolondításának és fellázításának, a nevetséges és vérlázító Károlyi-kultusz kiterjesztésének, a végleges hatalomátvételnek az időszaka. Ha úgy tetszik, az „örültség, de van benne rendszer” magyarországi változatának előszobája. Ahol rossz szagú, nedves kabátok és kaftánok lógnak az agyonterhelt fogasokról és a sáros, koszos cipőktől szennyes padozaton uszító újságlapok, agyontiport egykori szépségek hevernek...

A hadsereg helyzete, bármennyire is elképzelhetetlen, legnagyobb részben még ezekben a napokban is szilárd. A csapatok változatlanul tartják állásaikat, a fegyelem, ha itt-ott kissé megzavartan is, még fennáll, gyors és nem is túl jelentős intézkedésekkel az apróbb kilengések könnyen helyrehozhatók. Az elmúlt négy esztendő minden fáradsága és rutinja, kiábrándult passzivitása és megacélozódott tettereje a hősünk által alaposan elemzett és ismert magyar harcosban sajátos, „hadak végi” együttesben van meg. Óriási katonatömegek hatalmas harci tapasztalattal – a gyűlevész csapatok által megszállni próbált hazában

megfelelő vezetés mellett könnyedén, a siker biztos esélyével harcba állíthatók lennének: majdhogynem „oda sem figyelve”, a merengésében megzavart erős ember csak egy pillanatra odanéző, hirtelen és gyors indulatának legyintésével – egy agyonsuhintott légy vagy bogár elintézésével azonos módon - bánhatnának el a betolakodókkal. Kratochvíl Károly ezredes már most – és a hátralévő évtizedek alatt mindvégig – pontosan tisztában van ezzel az evidenciával. Nagyon komoly erő, amely harcra készen, épen, elszántan indulna – azután indult is – haza. Az olasz fronton a Monarchia hadereje – legnagyobb részben magyarokból álló csapatok – 1918 októberének utolsó napjaiban 57 hadosztály, mintegy 300 ezer ember. Ha ennek a Julier Ferenc által közölt (egyébként: becsült) létszámnak csupán a felét vesszük is: ismerve az északnyugat felől beszivárgó, kislétszámú, gyenge harcértékű cseh legionisták, a kelet felől beóvakodó, szörnyű küllemű és felszereltségű román csapatok és a délről érkező, nem túlságosan népes és nem valami harcias szerb-horvát katonaság körülményeit – kár is folytatni a teljességgel reális feltételezést. (Kozma Miklós így minősítette a megszállókat: „csapatok és csoportok sompolyognak be... ahol lehet. Nem ám hadseregek! Portyák, szakaszok, legföljebb századok és nem harccal betörve, hanem besompolyogva.”) ...Ám nyilvánvalóan éppen az volt a cél, hogy ne AMÚGY történjék. Ne úgy történhessék. Szurmay ezt írja: „az összes magyar csapatok azokban a napokban is megtették kötelességüket, amidőn... a Monarchiától való elszakadásukat hirdető országok: a horvát és cseh csapatok a nemzeti tanácsok befolyása alatt állásaikat és a harcteret egyszerűen elhagyták.”

* * *

Egy 42 éves, felvidéki származású ezredes, a kassai 9. honvéd gyalogezred parancsnokát még október 12-én váratlanul Trientbe (Trentóba) rendelnek. Nyékhegyi Ferenc egységével addig a Sette Comuni fennsíkon harcol. A 10. hadsereg székhelyére azért parancsolják, hogy tagja legyen – egyetlen magyar-ként – a fegyverszüneti bizottságnak. Nyilván azért (is) esik rá a választás, mert kitűnő képességű, elismert főtisztként előbb a vezérkarnál tevékenykedik, majd a honvédelmi miniszter parancsértisztje, a háború alatt egész sor kitüntetéset szerez, élén a Lipót-rend lovagkeresztjével. Kiváló sportoló, nagyszerű térképész, németül anyanyelvi szinten beszél. A Weber tábornok által vezetett fegyverszüneti bizottság köti meg november 3-án Padovában az úgynevezett – a Monarchiát illetően a világháborút alapvetően lezáró –, úgynevezett Diaz-féle („pádúai”) fegyverszünetet. (Nyékhegyi később Svájcban át tér haza, a miniszteri

fegyverszüneti bizottságnak előbb tagja, majd elnöke lesz. A kommün rémuralma idején öt hónapig börtönben sínylődik. 1919 augusztusában a hadügyminiszter szárnysegédje. Horthy Miklós Nemzeti Hadseregében haláláig csapatszolgálatot teljesít. Az ezredes koronatanú: 1922-ben kis példányszámban kiadott és szerencsére reprintként 2003-ban ismét megjelent könyve – A Diaz-féle fegyverszüneti szerződés – páratlan dokumentum, az elközelgő ítélet háttorzongató részleteinek megrázó foglalata.)

„A csapatok nagy része még október vége felé is teljes intaktsággal állja meg a helyét” olvasható könyvében. „Így pl. éppen az én ezredem, a világháború alatt olyannyira kivált kassai 9. honvéd gyalogezred október 24-én a Coldero-S. Francesco szakaszon az olaszoknak igen erős támadásait a legnagyobb hősiességgel veri vissza.”

Mintha csak Kratochvíl hallanánk, olvasnánk...

Így, ekképpen zajlott le „a front összeomlása.”

Nyékhegyi – akárcsak a fegyverszüneti bizottság többi tagja – a következő szövegű megbízólevelet veheti át 28-án Arz tábornoktól: „X.Y. urat felhatalmazom, hogy a haderő-főparancsnokság nevében a fegyverszüneti tárgyalásokat megkezdje és azokat lezárja.” 31-én este nyolc óra körül érkeznek a Padova és Albano közötti, Padovától kb. 4–5 kilométerre fekvő Villa Giustiba, amelynek első emeletén van a tárgyalóterem, a földszinten a közös ebédlő, a környező szobákban a bizottság tagjainak „kifogástalan” szállásai. A villa kijáratánál és a parkban (már akkor is) csinos olasz csendőrök, carabinieri örködnek.

* * *

Magyarországon 30-án hatalmas tömeg lepi el Budapest utcáit. Az Astoria előtt jellegzetes temetői virágokat, krizantémokat osztogatnak, tűznek mindenre és mindenkire. Az egybegyűltek egy része a Rákóczi úton kigyalogol a nem túl távoli Keleti pályaudvarra, agitálva összekeveredik az ott már bevagonírozott katonákkal és jelentős mennyiségű fegyvert szerez. Késő este elfoglalják a városparancsnokság épületét a Várban, majd a telefonközpontokat. Kora reggel már „forradalmi” katonák (Budapesten körülbelül 60-80 ezer katona tartózkodik ekkor, nagyjából lógósokból, megbízhatatlan, kétes elemekből és protekciósokból álló, enyhén szólva nem túl nagy harcértékű egységek) ellenőrzik a hidakat és a pályaudvarokat. 31-e úgy virrad a városra, mint az ítélet legelső napja, abszurd drámába illő groteszk formákban. Tormay Cecilnél aligha ábrázolta ezt bárki érzékletesebben: „Sírvirágos város a nagy, reménytelen ég alatt... a házak között ázott, elnyűtt zászlók suhognak a magasban. A gyalogjáró tele volt

szeméttel. Szennyes papírrongyok, plakátfoszlányok, eltaposott fehér virágok heverték a sárban. Olyan piszkos és homályos volt a város, mint egy szelőlőzetlen, ronda vendégfogadó, melyben léhán tivornyázott az éjszaka... A szomszéd ház kapujában két siheder egy fiatal tisztet rohant meg. Az egyik sihedernek nagy konyhakés volt a kezében. Fenyegetően ordítottak. Egy bot emelkedett. Leütötték a sapkát a kis hadnagy fejéről. Szurtos kezek kaptak a nyakához. A konyhakés a gallérjánál mozgott: levágták róla a csillagot. Az érdemkereszt, a nagy arany vitézségi érem összecsőrront a mellén. A csőcselék röhögött. A kis hadnagy födetlen fővel állt a kör közepén és az arca krétafehér volt. Nem szólt semmit, nem is védekezett, csak a válla rángatózott félszegen. Aztán ügyefogyott mozdulattal, mint a sírni készülő gyerek, a szeme elé kapta kifordított balkezét. Szegény kis hadnagy! Ekkor láttam meg, hogy a jobbkarja tőből hiányzik... A térparancsnokság épülete mellett, a csupasz fák alatt, csoportba verődve katonák álltak. Egy piros-fehér-zöld zászló szövetjét tartották kifestítve maguk között. Úgy tartották, mintha játszanának. És közben egy görbelábú, kócos kis ember a bicskájával sebesen nyiszálta ki a szövetből a koronát a címer fölülről. Senki se bántja! Odatartják neki... Szemközt emberek jöttek. Munkások, akik nem voltak munkások többé: már nem dolgoztak. Katonák, akik nem voltak katonák többé: már nem engedelmeskedtek. Semmi sem volt az a tisztátalan, erjedt levegőben, aminek látszott... Csak az őszirózsák mondtak igazat... temetővirágok. Egy zsidó fiatalember Tisza István nevét dobta a tömegbe. Úgy dobta bele, mintha véletlenül jutott volna eszébe. – Ő okozta a háborút! Éljen Károlyi! Vesszen Tisza! – A túlsó szegleten is ugyanazt kiáltották és egy rekedt hang felordított: Éljen a forradalom!... Egy részeg ember furcsa, botorkáló hangon énekelt: Éljen a forradalom, éljen a spriccer... az Alagút előtt egy katona kincstári puskáját árulta járókelőknek és öt koronát kért érte. Egy másik a rohamkését kínálta.”

A magyar tudatalatti legnagyobb költői kifejezője, egy jobb sorsra érdemes, tragikus életű férfiú, bizonyos Ady Endre is látja, érzi, tudja mindezt. (Három hónap múlva már halott.) Amikor a Galilei Kör lihegő ifjoncai népes kísérettel fölkeresik, hidegen, egy régi magyar nagyúr fenségével veti oda: „ez nem az én forradalmam.”

Nem is az övé volt.

És nem is volt forradalom. „Őszirózsás forradalom”? Ez?

Kozma Miklós: „puccs volt vértelenül, rizikó nélkül. Undorítóan piszkos szétesés.”

* * *

Az az izgatás, amely már hosszabb ideje folyik a háttérben és a fronton egyaránt, most intézményesül. Miként Gratz Gusztáv fogalmaz, a Károlyi-kabinet megalakulása után mindez „kormányparancs alakját vette fel.” És ily módon „a parancsnokok megkerülésével mentek értesítések az egyes magyar csapattestekhez, hogy azonnal szüntessék be a harcot és tegyék le a fegyvert.” Közben Weber tábornok november 1-jén a Villa Giustiban megkapja a fegyverszüneti feltételeket és azokat 53 órai vita után, november 3-án délután három órakor Diaz francia tábornok előtt aláírja, a szöveget és az aláírás tényét azonnal, táviratilag tudatják a magyar kormánnyal. Magyarországra vonatkozóan az országhatár jelenti a megszállási övezet határát, tehát az ország területi integritása teljes egészében sértetlen. Hallgassuk csak Nyékhegyit: „Károlyiék alatt, akik e fegyverszünetnek határozatait – hogy bűnösségüket palástolhassák –, természetesen elhallgatták, ez a fegyverszünet egyáltalán nem került szóba... szükséges, hogy a köztudat teljes részletességgel megismerje e fegyverszünetet, s így meggyőződést szerezzen arról, mennyire más fordulatot vehettek volna az események, s milyen más lenne ma helyzetünk, ha a páduai fegyverszünetben megállapított demarkációs vonalak mentén vártnak volna be az entente-nak a békekötésre szóló felhívását.” (A későbbi értelemben veendő demarkációs vonalat egyébként a szerződésben kizárólag az olasz frontszakaszon állapították meg, az egyezmény többi része a teljes fegyverletétel részleteiről, a szövetségesek szabad mozgásának biztosításáról, a tengeri és folyami erők átadásáról és több apróbb katonai részletkérdésről rendelkezik.) Károlyi már négy nap múlva, 7-én közli Franchet d'Esperay francia tábornokkal, hogy Weber tábornok nem volt feljogosítva arra, hogy a „független, forradalmi” Magyarországot képviselje... így, ezután következett a gyalázatos folytatás, a belgrádi megalázkodással és ennek irtózatosságot okozó következményeivel...

A katonák, akárcsak a tigrisek említett kérdésében, már jócskán sejtenek valamit. Sőt: politizálástól mentesnek nevelt k.u.k tisztikar ide vagy oda, Kozma Miklóstól Nyékhegyi Ferencen át Szurmay Sándorig mindenki átlátja, mi is zajlik itt... Természetes, hogy Kratochvil írásainak számos részletében tökéletes helyzetismeretről és áttekinthető képességről ad számot, rövidesen látni fogjuk. Október második felében (később pláne) már tudni lehetett, hol, merrefelé kereendő az igazi ellenség, mekkora a veszély, milyen irányba is mennek a dolgok, merrefelé sodródik az ország – az ítélet immár valóban elközelgett, már a küszöbön dörömböl...

„Hazatérőben vannak hadosztályaink” jelenti Kozma. „érkeznek gyalog, vonaton, lovon, ahogy éppen lehet. Aránylag baj nélkül azok, amelyek, úgy mint mi is, már útban voltak, amikor az összeomlás bekövetkezett; a legkeservesebb nehézségek között mások. Károlyiék és a szociáldemokraták gondoskodtak arról, hogy hazatérőben, mielőtt még hazai földre érnek, kellően legyenek fogadva. Horvátok... osztrákok, románok, csehek, a magyar kormány megkeresését előmutatva veszik el hazatérő csapatainktól a fegyvert és felszerelést. Sok csapat – erélyes parancsnokok alatt – nem adta át a fegyvert és kikényszerítette az átvonulást. Ezeket a határ innenső oldalán elepték a kiküldött agitátorok és ugyancsak a kormányra való hivatkozással, szétoszlásra szólították fel a legénységet. Voltak hadosztályok, amelyek Pestig jutottak el teljes fegyelemben. Azokat itt szerelték le és kergették széjjel. A magyar történelemnek szomorúan érdekes témája lesz, hogyan volt képes teljesen szétzúlni egy fegyverrel meg nem vert hadsereg, nem is egy hónap alatt.”

Szurmay Sándor: „Nagymagyarai Raics Károly ezredes a budapesti 1. népfőlkelő ezreddel még 1918. október 27-én is támadja az ellenséget és 400 foglyot ejt. 28-án délig kitart az ellenséges túlerő ellen állásában, midőn parancsot kap a visszavonulásra. Ezernyi veszedelmen és izgalmon keresztül a szlovén és jugoszláv nemzeti tanács forradalmi terrorjától lángba borult vidéken vezeti Raics fegyveres ezredét a megszokott teljes fegyelmezettséggel Budapestre... A budapesti 32. közös hadseregbeli házi ezred 1. és 2. zászlóalja október 28-án súlyos harcokat vívott... A megmaradt rész... november 6-án hazaindult gyalog. Grácban osztrák néppörök állták útjukat, követelve fegyvereiket és felszerelésüket. Harc nélkül megegyeztek és 8 napi élelemmel, fegyveresen tovább mehettek Bécsig, ahonnan vasúton jöttek Budapestig... A cs. és kir. 83. és 106. testvérezredet (Szombathely)... visszarendelték és utóvédharcokat vívott november 4-ig. November 11-én kapták... a budapesti kormány azon rendeletét, hogy a csapatoknak nem szabad fegyverrel Magyarország területére lépni!” Surmay beszámol még például két, 82. ezredbeli székely osztag hazatéréséről is, akik Székely Gyula hadnagy és egy bizonyos Kovács tiszthelyettes vezetésével november 3-án indultak a frontról haza. „Vonatjaikra még Tiroiban felvettek egy székely üteget és hazatörékvő szétszórt csoportokat.” A határon osztrák nemzetőrök csak fegyver nélkül akarják őket átengedni, de a székelyek közlik: arról szó sem lehet. Az osztrákok engednek... Bécsben Székely hadnagy „a pályaudvaron óvatosan kidobott egy riasztó kézigránát a biztos fedezékben lévő osztrák nemzetőrök ellen... így útját nemcsak szabaddá tudta ten-

ni, de a saját puskáihoz és gépfegyvereihez még 6 géppuskát és 200 kézfegyvert szedett össze és hozott magával. Budapesten és Nagyváradon is le akarták fegyverezni, de Székely hadnagy nemhogy leadta volna a fegyvereket, hanem ellenkezőleg, még megszorította, sőt Nagyváradon még a hadapródiskolás székelyeket is magával vitte és november 9-én Kolozsvárra érkezett. Ott oly nagy ünneppel fogadta a síró óriási tömeg, mintha királyi látogatás lett volna.” Végezetül Surmay kimondja: „A magyar csapatok hazajövetelének fentiekben vázolt tipikus példáiból is kitűnik az, hogy minden talpraesett magyar parancsnok teljes rendben hazahozta csapatait és fegyvereit. A legteljesebb sikert azok érték el, akik öntevékenyen és kezdeményező szellemtől áthatva, csak magyar szívükre hallgatva, saját felelősségükre, minden felsőbb fórum megkérdezése nélkül erélyesen jártak el, amire legjobb példa a fiatal székely tiszt magatartása. Ha a magyar kormány észbe kap, még november közepén is oly fegyveres erőt tudott volna sorompóba állítani a szent hazai föld megvédésére, hogy Nagy-Magyarország határait teljes biztonsággal meg tudta volna védeni az amúgy is leszerelt román haderő és a cseh légionisták ellen, de a sokat szenvedett és kimerült Szerbiának sem jutott volna eszébe, hogy további harc árán próbáljon területet Magyarország testéből is foglalni.”

* * *

Mi történt Kratochvilékkal?

Emlékszünk: Kratochvil megírta, hogy az utóvéd parancsnokaként még fedezik az Alpesekből visszatérő csapatokat. November 4-én a 20. hadosztály parancsnoka összehívja a dandár- és ezredparancsnokokat és bejelenti, hogy „Magyarország elszakadt Ausztriától, Magyarországon forradalom van és kérdezte véleményünket. Mint első kérdezt, azt feleltem, hogy mi az utolsó pillanatig mint becsületes katonák és bajtársak harcoltunk, minket nem érhet gáncs, hogy négy éven át válllvetve harcolt bajtársunkat cserbenhagytuk, a fegyverbecsületnek minden tekintetben eleget tettünk, egyedüli feladatunk az, hogy a legrövidebb úton hazakerüljünk Magyarországra. Az összes jelenlévők ezt elfogadták és így rögtön, aznap éjjélkor elindultunk Toblachba, amely tele volt mindenféle kokárdás katonákkal, akik a vonatokat megrohanva, azokon felkapaszkodva, fegyelmezetlenül, túlzásfólva igyekeztek visszafelé.”

Kratochvil annak rendje-módja szerint ráncba szedi a randalírozókat és jelenti: „a 20. hadosztály és más magyar hadosztályok zárt rendben, felváltva menetelve vagy vasúton szállítva indultak haza Magyarországra.” (Kratochvil dandárjába saját váradi 4-

esei és a debreceni 3. honvéd gyalogezred ember-ei tartoznak.) November 15-én érkeznek meg a kelenföldi pályaudvarra. („Zárt rendben, teljes felszereléssel, géppuskákkal, kézigránátokkal, sisakban”, tehát – „lefordítva” – teljes harcászaltságban.) „Azonnal siettem tájékozódni, jelentkeztem az általunk nagyrabecsült volt hadtest- és hadseregpáncsnokunknál, ő kir. felsége József főhercegnél és jelentettem, hogy Kelenföldön van négy zászlóalj, azokat azonnal a cseh határra lehet küldeni, mert a csehek előrenyomulása jelezve volt, vagy a jugoszlávok ellen, mert ezeknek határátlépéséről is volt szó – vagy Budapest ellen. A fenséges úr a honvédelmi miniszterhez utasított. A honvédelmi minisztériumba indultam, akkor már Bartha volt a honvédelmi miniszter, de mivel nem találtam ott, báró Lang Boldizsár ezredesnek adtam elő, hogy rendelkezésre állunk. Ő másnapra jelezte a választ – másnap azt az értesítést kaptam, hogy a csapatok induljanak állomáshelyükre, a 3. honvédek Debrecenbe, a 4. honvédek Nagyváradra.”

„Rendelkezésre állunk.”

* * *

Kratochvil dandárja útnak indul. Készülődés közben az ezredes látja a „forradalmi” Budapestet. A csőcselék ünnepe ül, állapítja meg tömören. És most, a hazaindulás legvégső szakasza előtt még gyorsan vegyünk szemügyre egy döbbenetes dokumentumot, amelyet Kratochvil már többször idézett, A magyar harcok az összeomlás előtt, alatt és után című tanulmányában közzétesz, mielőtt indulási parancsot adna katonáinak Debrecen-Nagyvárad felé.

A parancsnok utal egy könyvre (dr. Lajos Iván *Tanulmányok a világháború diplomáciájából* című munkájára), amelynek 147. oldalán található egy távirat, amely Tisza István megölésének napján, október 31-én érkezett Andrássy Gyula külügyminiszter kezeihez a Monarchia berni követségéről. „Svájc részére Thononban működő francia híradó központ Clemenceau és Foch kifejezett óhajára f. hó 29-én Freiburgba kérére belga nemzetiségű bizalmasát, de Munynek dominikánus egyetemi tanárt, hogy egy osztrák vagy magyar személyiség delegálását eszközölje ki, aki a már megállapított békeprogram alábbi pontjainak tisztázására lenne felhatalmazva: 1. annak a maximális területvesztésnek a megállapítása, melyet Ausztria-Magyarország elbír anélkül, hogy a felborítás veszélye fenyegetné... 2. Azoknak a maximális belpolitikai engedményeknek megállapítása, melyek szintén nem vonnák maguk után a Monarchia felbomlását. 3. Ausztria-Magyarország gazdasági életképességének biztosítása. Chiffre: Gőzhajózás.”

* * *

Az Új Nagyvárad című lap 1918. november 19-i számának cikke. A tudósítás címe: Hazajöttek a négyes honvédek.

„Tegnap délben az egész város szíve ott vert a pályaudvaron. Ezernyi ezer izgatott ember. Apák, anyák, feleségek, testvérek várták a négyes honvédek vonatát. Zászlós csapatban jön a főiskola ifjúsága. Nemsokára még két trikolor virít a tömeg fölött, azután föltűnik a piros-sárga-kék román lobogó, s alatta Csorogár Romulus vikárius, Lázár Aurél, Ardelean Jusztin. Tizenegy óra után érkezett meg feleségével dr. Ágoston Péter kormánybiztos, akit forrón megjeleneztek. Eljött Himler Károly polgármester is, majd ragyogó arccal vonultak ki a négyes honvédezred tisztjei.

Lelkes, izzó ováció központjában volt szentkereszthegyi Kratochvil Károly ezredes, dandárparancsnok, aki még az éjszaka megérkezett. Beszélgettünk a négyesek édesapjával, aki elmondta, hogy elsején még harcban volt az ezred és visszaverte az utolsó támadást.

Az egész huszadik hadosztály hazajött, tizennégyezer ember és nekünk kétezer derék jó honvédünk. Három zászlóalj. Bizony nehéz utunk volt, Villachig gyalog jöttünk. Ott felszólítottak bennünket, hogy adjuk át a fegyvereket. De hát harc nélkül ezt ugye nem lehet? Dehogyan adjuk. Teljes fegyverzetel, minden felszereléssel, trénnel, géppuskákkal, zártrendű csapatban jöttünk.

Az ezredes nagy örömmel üdvözölte az ő zászlóását, Ágoston Pétert, majd a polgármesterrel beszélgetett. A sínek mentén a hadapródiskola növendékei álltak fel, s elhelyezkedett a katonazenekar. Egy óra-
kor jelentették Kratochvil ezredesnek, hogy a vonat érkezik.

Pergett a dob és csengve, zúgva harsogott a Rákóczi-induló. A hosszú vonat lassan csúszott be a pályaudvarra. Egetverő éljenzésriadal, a zászlókat meghajtották, a tehervagonok ajtajában sipkájukat lengtetve boldogan, könnyes szemmel éljeneztek a hazatért katonák. Fiatal leányok virágot vittek, sós kiflit, kenyeret, cigarettát. A hátulsó kocsikból vígan ugráltak le a tiszték. Élükön Gombos Béla alezredes, a négyesek parancsnoka, váratlanul népszerű segéd-tisztjével, dr. Váli Péterrel. A kupék mentén a rohamsisakos honvédek, a többiek a kocsikban daloltak ujjongtak. Aztán kürtszó recsegett és a legénység békebeli rendben, fegyvelemben sorakozott. Fegyver a vállon, kokárda a sipkákön. A honvédek sápadtak és fáradtak, de azok, akik dalolva mentek a vágóhídra, a nagy úttól összetörten is énekelnek a béke drága

vasárnapján. És a katonabanda is most már tudja, miért fújja: Főhadnagy úr hazafelé tartson, Hadd sírjon a csárdás kisangyalom...

Most Kratochvil Károly ezredes, a honvédek vezére mondott megkapó, katonás szavakat: Négy és él év előtt, úgymond, ugyanerről a helyről indultunk el és azt fogadtuk, hogy győzelmesen térünk haza. Fölemelt fővel mondom, hogy győzelmesen jöttünk vissza. Pillanatra meg kell állnunk, hogy visszaemlékezzünk sok drága bajtársunkra, aki vérént ott maradt a csatatéren. Isten áldása velük, mi pedig, akik hazajöttünk, köszönjük a szeretetteljes üdvözlést és fogadást. Éljen a haza! Éljen Bihar megye és Nagyvárad közönsége!...

Zúgó éljenzés, aztán a sipkák lerepültek. Felzendült a Himnusz, amit sírva énekeltek a katonák. Most Gombos alezredes a sor élére lépett: Vigyázz! Kettős rendekbe balra szakadozni...

A bakancsok koppantak, pompás katonai rendben, frissen, virágosan, zászlósan indultak a honvédek. A katonabanda román indulót játszott, majd víg magyar nótákat. A városon végig virágot szórtak az útra s a honvédek dalolva vonultak be a kaszárnnyába.

A négyes honvédek örökre büszkék lehetnek erre a hősiességükre, hogy ilyen példás, gyönyörű rendben tértek meg a béke országába. Ez a fegyelem, ez a rend az ezred szelleme, az az erő és az a szeretet, mely a váradi honvédeket Kratochvil ezredessel összefűzi."

* Részlet a szerzőnek az idei könyvhétre megjelenő, a Székely Hadosztály parancsnokának, Kratochvil Károlynak életét feldolgozó új könyvéből